

Губарь О. Г. Формування особистості підлітка в процесі його соціалізації / О. Г. Губарь // Електронне фахове видання КЗ ЗОАППОЗОР //Електронний збірник наукових праць Запорізької обласної академії післядипломної педагогічної освіти. Випуск № 3(4) 2011 р. за адресою: <http://www.zoipro.zp.ua>

ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ПІДЛІТКА В ПРОЦЕСІ ЙОГО СОЦІАЛІЗАЦІЇ

Губарь Ольга Григорівна,
Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка,
м. Полтава, Україна

Підлітковий вік є найскладнішим періодом у житті людини. Його часто називають періодом «бурі й натиску», періодом диспропорцій у розвитку через те, що в цей час відбуваються бурхливі зміни у фізіології та психіці дитини. Значні зрушення, які спостерігаються у всіх сферах життєдіяльності підлітка, зумовлюють його маргінальне або амбівалентне становище, оскільки підліток вже не дитина, але ще й не дорослий [4, С.5].

Проаналізувавши основні погляди науковців на періодизацію людського життя та межі підліткового віку (Ш. Бюллера, А. Джерсілда, Е. Еріксона, Д.Б. Ельконіна, Н.С. Лукіна, Р.С. Немова, Ж. Піаже, Е. Шпрінгера), ми можемо зробити висновок, що розширення та поглиблення соціалізації підлітка відбувається у трьох основних сферах: діяльності, спілкуванні, самосвідомості, що обмежуються такими віковими рамками – від 12 до 16 років, що відповідає 7 – 11 класам сучасної загальноосвітньої школи. У сфері діяльності соціалізація виявляється у розширенні видів діяльності, її осмисленні підлітком. У сфері спілкування відбувається розширення кола спілкування, збагачення його змісту, пізнання інших людей, розвиток вмінь спілкування. В сфері самосвідомості формується образ власного „Я” як активного суб’єкта діяльності, самооцінка, відбувається осмислення своєї соціальної приналежності, соціальної ролі.

Проте соціально-економічні, технологічно-комунікаційні та культурні трансформації, що відбуваються сьогодні в Україні вносять суттєві зміни в процес соціалізації підлітка та розвиток його особистості, що зумовлює поглиблене їх дослідження та виявлення нових шляхів соціальної адаптації.

Оскільки саме пубертатний період є часом бурхливих змін, що пов’язані з дозріванням всіх функціональних систем організму, активним формуванням особистості, її соціалізації, що відображає одну із суттєвих детермінант процесу дозрівання:

комунікативно-мовленнєву діяльність, яка проявляється активністю або інактивністю [10].

Провідним видом діяльності підліткового віку є міжособистісне спілкування з дорослими і ровесниками, суспільно корисна праця і навчання, що позитивно позначається на розвитку психіки та особистості загалом. Міжособистісне спілкування підлітка реалізується у спілкуванні з дорослими та ровесниками. У спілкуванні з дорослими підліток засвоює суспільно значущі критерії оцінок, цілі та мотиви поведінки, способи аналізу навколишньої дійсності і способи дій, то спілкування з ровесниками є своєрідним випробуванням себе у сфері особистісної, зокрема специфічної моральної, проблематики. У спілкуванні з дорослими підліток завжди перебуває в позиції молодшого, певною мірою підкореного, а за таких умов не всі моральноетичні норми можуть бути ним засвоєні та апробовані. І лише в стосунках з ровесниками він рівноправний, виконуючи ролі організатора та виконавця, приятеля і суперника, друга.

В цей період особливого значення набувають міжособистісні стосунки підлітків з однолітками, що мають неоднозначний характер, оскільки у них виникає потреба в автономії та самостійності, що зазвичай призводить до конфліктів з дорослими та прийняття поглядів одноліток. Причиною яких є втрата дитячого статусу та збереження нереалістичних уявлень про власні привілеї підлітком й статус дорослих.

Такому становищу сприяють і суб'єктивні враження: різкі фізичні зміни, мрії та ідеали, які починають уявлятися вже менш реальними, кризові зіткнення з самим собою і сім'єю, почуття самотності та прагнення швидко досягнути статусу дорослої людини [6, С. 421].

Соціальна ситуація як умова розвитку і буття особистості в підлітковий період має принципові відмінності від ситуації розвитку в дитинстві, основні розбіжності пов'язані не з зовнішніми обставинами, а з внутрішніми чинниками. Підліток продовжує жити в сім'ї, вчитися в школі, контактувати з однолітками, але сама соціальна ситуація трансформується в його свідомості у зовсім нові ціннісні орієнтації. Тепер вже інакше розставляються акценти між сім'єю, однолітками і школою.

Саме у підлітковому віці змінюються внутрішня позиція у ставленні до школи і учіння. В цьому віці виникають нові мотиви учіння: бажання бути освіченим, прагнення влаштуватися в майбутньому житті, подальше навчання, прагнення до самоствердження і самовдосконалення, необхідність виконувати вимоги батьків[3, С.82].

Для особистісного зростання підлітка особливої значущості набувають отримані в процесі учіння знання. Вони стають тією цінністю, яка забезпечує розширення кругозору, що дозволяє зайняти певний статус серед одноліток. Засвоюючи життєвий досвід близьких людей, підліток починає добре орієнтуватись в оточуючому світі [5, С.530]. Вперше у перехідному віці проявляється самостійна спрямованість на пошук нових знань: разом з однолітками підліток їздить на художні і технічні виставки, в музеї, ходить в театри, відвідує гуртки технічної творчості, мандрує. Таким чином, шукаючи

для себе основне захоплення, яке в майбутньому могло б перерости в професійні навички та знання.

Підлітковий вік є часом остаточного формування особистості, окрім того, саме в цей період відбувається формування основної мети життя, такої думки дотримуються такі науковці як: Л. Виготський, Л. Божович, О. Біляєва та інші. Для створення життєвої програми підліток організовує свій план в залежності від основних цілей, із ними він входить у суспільство дорослих, із бажанням змінити його. Наштовхуючись на перешкоди з боку суспільства, і залишаючись залежними від нього, підлітки поступово соціалізуються і тільки наполеглива робота над собою по самовдосконаленню та пізнанню власного "Я" допомагає подолати кризу адаптації та означає остаточний перехід до дорослого життя.

Відомий та видатний психолог Ст. Холл зміст підліткового віку характеризує, як кризу самопізнання, подолавши яку людина набуває «відчуття індивідуальності» [7, С.192].

Саме в період пізнання власного "Я" підлітки визначають свої життєві цілі та пріоритети, сферу своєї професійної діяльності, із цього розпочинається підготовка себе до успішного кар'єрного росту та виховання як самостійної, гармонійної особистості.

В сьогоденному світі вибір майбутньої професії відповідальний і розпочинається з підліткового віку. Цю думку відстоюють такі науковці, як: О. Біляєва, Л. Божович, Л. Виготський, Н. Крилова, Ж. Піаже, Н. Толстих та інші. У своїх дослідженнях вони доводять, що за незначний проміжок часу відбулися глибокі зміни в суспільстві, що у свою чергу вплинули на особистість у стані розвитку. Це було чітко висвітлено у роботі Н. Толстих, яка вивчала спрямованість особистості підлітка на майбутнє, та відмітила час яскравих змін у відношенні до майбутнього у віці 12 - 13 років, прагнення до визнання себе, як самостійної незалежної особистості та до самореалізації шляхом досягнення певних професійних висот [7, С.189].

На думку О. Біляєвої «для молодших підлітків цінністю є не стільки сучасне, скільки майбутнє, прагнення до завтрашнього дня, до дорослого світу. Тому величезне значення має місце дорослих цінностей та нормативів у змісті ідеальних та навіть нормативних образів Я, а інтеграція у майбутнє є таким самим важливим фактом, як інтеграція у світ дорослих.» [1, С.12].

Проте, центральне місце в житті підлітка, окрім прагнення у майбутнє, займає спілкування з однолітками. Це проявляється в пріоритеті дитячої спільноти над дорослою, прагненні завоювати достойне місце у спільноті одноліток, бути частиною певної компанії, користуватися популярністю у осіб протилежної статі та мати успіх у колі підлітків.

Слід зазначити, що в підлітковому віці перш за все продовжується розвиток теоретичного мислення, підліток може досить легко абстрагуватися від конкретного наочного матеріалу та міркувати словесно, він вже вміє

будувати гіпотези, доводити або спростовувати їх, що свідчить про перевагу в розвитку логічного мислення. [8, С.24].

Говорячи про розвиток підлітка, ми повинні враховувати, що рівень його психічного розвитку нерозривно пов'язаний з розвитком мовлення, що відбувається внаслідок оволодіння рідною мовою, її лексичними, граматичними та фонетичними можливостями.

Здійснивши літературний аналіз наукових робіт таких видатних науковців, як Л. Виготського, М. Жинкіна, І. Зимньої, Я. Коменський, О. Леонтєва, А. Макаренка, Т. Мора, Й. Песталоці, Ж. Руссо, В. Сухомлинського, Л. Толстого, К. Ушинського, Л. Щерби ми виявили, що в своїх поглядах вони розглядають взаємозв'язок мови і мовлення та відмічають їх особливе значення у формуванні розвиненої особистості

Мовлення в цей період розвивається, насамперед, як засіб спілкування та як спосіб набуття нових знань, проте окрім засобу комунікації в підлітковому віці набуває додаткових властивостей, стаючи засобом самопізнання, самоствердження та соціалізації у суспільстві. Також в цей період посилюється інтерес до оволодіння засобами виразності мови, оскільки значна частина підлітків прагнуть використовувати їх у своїй майбутній професії. Підлітковий вік є часом розвитку чутливості до художнього слова, захоплення поезією та потягом до написання власних віршів. В той же час красномовність не притаманна підліткам це викликано не обмеженістю словникового запасу, а несформованістю вміння використовувати мову відповідно до своїх переживань. Цей період розвитку характеризується подальшим вдосконаленням навички читання, розвитком монологічного та письмового мовлення. Уміння правильно й швидко читати замінюється на вміння декламувати напам'ять. Спостерігаються глибокі зміни в розвитку монологічного мовлення, від вміння переказувати твір або уривок тексту до здатності самостійно готувати виступ, вести дискусію, висловлювати та аргументувати власні думки. В письмовому мовленні також відбуваються зміни, формується вміння самостійного написання творів.

За дослідженнями А. Реана, особливо активного розвитку набувають в цей період монологічне та діалогічне мовлення. Рівень розвитку діалогічного мовлення у підлітків зазвичай вищий ніж рівень розвитку монологічного мовлення. Оскільки найчастіше вони у спілкуванні з оточуючими знаходяться у стані діалогу, а його побудова розподілена між двома особами, при цьому ініціатива належить лише одному з них. Зазвичай ініціатором діалогу є дорослий або одноліток із вищим рівнем розвитку мовленнєвих здібностей, що впевнений в собі та не має комплексів щодо свого мовлення. В повсякденному спілкуванні учнів діалогічного мовлення може бути цілком достатньо, оскільки найчастіше ми говоримо про речі, що знаходяться у колі наших інтересів, а найпростіші його форми не потребують побудови програми висловлювання. Проте, чільне місце у спілкуванні з оточуючими в підлітковому віці повинно посідати монологічне мовлення, оскільки суспільство дорослих ставить перед підлітком високі вимоги, однією з яких є

вміння чітко, прозоро та грамотно формулювати власні думки в максимально зрозумілій для оточуючих формі [8]. Підлітковий вік є часом розвитку та вдосконалення монологічного мовлення, для якого необхідним є мотив висловлювання та загальний задум, що повинні бути достатньо міцними та здійснювати визначальний вплив на висловлювання. У сучасних умовах в значній частині підлітків навички монологічного мовлення недостатньо сформовані, що у свою чергу впливає на їх вміння вести диспути, писати твори та відстоювати власні переконання. В основній масі підлітки з несформованим монологічним мовленням та проблемами в письмовому мовленні страждають на порушення звуковимови, саме вони призводять до труднощів у навчанні та до виникнення комплексів у спілкуванні.

На сьогоднішній день серед підлітків спостерігається тенденція до збільшення кількості порушень звуковимови, що тягнуть за собою порушення розвитку письмового та монологічного мовлення, формують відчуття невпевненості в собі, провокують виникнення комплексів та постають на шляху вільного та гармонійного розвитку особистості, її соціалізації у світі дорослих, що може стати перешкодою у опануванні бажаної професії та перешкодою у здійсненні визначених життєвих шляхів. На необхідність корекції та розвитку мовлення підлітків вказували багато видатних науковців: І. Абелєва, Л. Андропова, Л. Голубєва, А. Євгенова, М. Кисельова, А. Лубенська, М. Мерліс, М. Хватцев, А. Шембель, В. Шкловський та інші [2, С.101].

Саме тому, необхідно проводити поточні обстеження мовлення підлітків логопедами, для визначення рівня розвитку як звуковимови так і мовлення в цілому, особливу увагу при цьому приділяти рівню розвитку монологічного та письмового мовлення, для запобігання виникненню невпевненості в собі, замкненості, що може стати на шляху адаптації підлітка у дорослому житті, оскільки успішність людини залежить від рівня професійних знань та вміння спілкуватися з оточуючими, передавати певну інформацію, вільно та невимушено відстоювати власні погляди, висвітлювати певні події.

Проаналізувавши умови сучасного життя та вимоги, які суспільство ставить перед підлітком для його успішної соціалізації ми можемо зробити висновок про те, що порушення мовленнєвого розвитку є нагальною проблемою сучасної колекційної педагогіки, оскільки мовлення, як таке відіграє провідну роль в навчальній діяльності підлітка та його соціалізації. Тобто є перешкодою в досягненні особою поставлених життєвих цілей та стоїть на шляху гармонійного розвитку особистості.

Література

1. *Беляева О.В.* Динамика личностной идентичности в подростковом возрасте. Автореф. дисс. канд. психол. наук. – М., 2001, –12с.

2. Волкова Л.С. Логопедия: учебник для студ. дефектол. фак. педвузов / Под ред Л.С. Волковой, С.Н. Шаховской. – М.: „Владос”, 1999. – 680 с.
3. *Заброцький М.М.* Основи вікової психології. [Навчальний посібник]. – Тернопіль: „Навчальна книга – Богдан”, 2005. – 238 с.
4. *Кобильченко В.В.* Соціально-психологічні основи розвитку та корекції особистості підлітка в нормі і при патології зору: Монографія. – К.: „Освіта України”, 2010. – 550 с.
5. *Крайг Г.* Психология развития. / Крайг Г., Бокум Д. [9-е изд.] – СПб.: „Питер”, 2006. – 940 с.
6. *Мухина В.С.* Психология общения. // Мухина В.С. – М., 1998. – 565 с.
7. *Обухова Л.Ф.* Детская (возрастная) психология: [учебник]. – М., „Российское педагогическое агенство”, 1996. – 374 с.
8. Психология подростка: [учебник]. / Под ред. А.А. Реана. – СПб.: „ПРАЙМЕВРОЗНАК”, 2007. – 480 с.
9. *Регуш Л.А.* Психология современного подростка. / Под ред. проф. Л.А. Регуш. – СПб.: „Речь”, 2005. – 385 с.
10. *Скрипченко О.В.* Загальна психологія: [навчальний посібник]. / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднічук та ін. – К.: „А.П.Н.”, 2001. – 512 с.